

מה למדתי מאנדרטת גראמשי (Monument Gramsci The)

תומס הירשהורן מהרהר על אנדרטת גראמשי, מיצב שהקים בשנת 2013 בלב שיכונים עירוניים בדרום רובע הברונקס בניו יורק. זו הייתה האנדרטה הרביעית והאחרונה בסדרה שהקדיש להוגים חשובים.

עבודה אחת מאת תומס הירשהורן נובמבר 18, 2015

בטקסט זה אודות אנדרטת גראמשי ברצוני לסכם את כל שלמדתי מהתנסות זו, שהייתה קשה, מורכבת, יפהפייה ובלתי נתפשת. ברצוני להוסיף את מילותיי שלי לכלל המידע, הביקורות, הפרשנויות והדעות שנכתבו אודות עבודתי. עבורי אנדרטת גראמשי הייתה מעין גן עדן – לא גן עדן שבו הכול נחמד ויפה, נוח, פתור ומוצלח, כלל וכלל לא, אלא כזה שבו נשאלות שאלות אודות האמנות, משמעותה, הכוח לשינוי שבה והשפעתה, אודות הקהל והצורות אותן האמנות לובשת – שאלות שהעסיקו אותי בכל רגע, בכל שעה, בכל יום. אפשר אולי להבחין שעבור אמנים המפגש המיידי והתמידי עם שאלות אלו הוא סוג של גן עדן. זה היה כמו גן עדן כי למדתי הרבה כל כך. למדתי הרבה על אנטוניו גראמשי במסגרת סדרת ההרצאות השבועיות והסמינרים שהעבירו חוקרי גראמשי. המרצים שהוזמנו הציגו את הגותו של גראמשי ואת רעיונותיו באופן מקיף ביותר. תוך כדי חקירת הגותו למדתי שהאמנות יכולה להסתייג מאידיאליזציה וריאליזם פשטניים. בכל הנוגע לדחיית האסתטיזציה וההקצנה גראמשי הוא דמות מופת, אם כי במקומו יכולים כמובן לעמוד גם גיבורים אחרים, כמו מלקולם X למשל. בסופו של דבר, תוך הקפדה על תפישת הגותו של גראמשי כפוליטית במהותה, ולא ככזו של רצון טוב, חיברות ומעורבות פוליטית, סדרת ההרצאות של חוקרי גראמשי דחתה את הנרקיסים, את הפאסיביות ואת הביטול העצמי. אתאר כאן מה למדתי אני מאנדרטת גראמשי, תרומתי להצגת תמה חדשה לדיון ולהתמודדות עם הבעיות בהן נתקלתי בשיכונני פורסט (Houses Forest). אתאר את תהליך ההבנה דרך התנסות, מבלי למצוא מפלט בתיאוריה או בדיווח על עובדות או אירועים מסוימים. דברי שלי אינם חשובים או אמיתיים יותר או פחות מטקסטים אחרים שנכתבו על עבודתי, אך בהיותם עדות האמן עצמו הם ממלאים אחר אחת הסיבות לכתיבה על יצירתי והיא למסור את עדותי בעצמי. אעשה זאת תוך הדגשת תשע נקודות.

Thomas Hirschhorn, “Gramsci Monument”, 2013

[1] תומס הירשהורן "אנדרטת גראמשי"
2013. צילום: רומיין לופז. באדיבות קרן דיה לאמנות

למדתי מהי משמעותה של עבודה בתוך קהילה

למדתי דבר חדש מאנדרטת גראמשי: למדתי שהמילה "קהילה" היא פרה קדושה ועל מנת להתייחס אליה ברצינות, ולא ליפול במלכודת השימוש הפוליטי המוטעה והשטחיות הסמנטית, אני חייב לגעת בה, ליצור קרבה, להצטרף למאבק הפנימי – זוהי בעצם משמעותה של קהילה. אם עבודת אמנות נוצרת תוך מגע עם קהילה, הבנתה הופכת להיות הבנת-קהילה. כלומר, האחד תופש את העבודה בדרך מסוימת, האחר בדרך שונה, והשלישי באופן אחר לגמרי. למדתי שאין דרך אחת (משותפת) להבין אמנות. אחד הדברים שהבנתי – יום יום – היה שמה שאנו חולקים חשוב יותר ממה שמבדיל בינו. ההבדל, כל הבדל שהוא, ניתן לשיתוף דינאמיקה של כוונה ובדיקה כתוצאה של עבודת האמנות. וכל התובנות השונות, הספציפיות, החלקיות האלו הן שיוצרות הבנת-קהילה. למדתי שמשמעות העבודה עם ובתוך קהילה אינה בהכרח חיפוש אחר מכנה משותף אלא דווקא ניסיון לחבר בין מרכיבי השונות ולהפוך אותם לקהילה. זה מה שדיירי שיכוני פורסט מנסים לפתור: הרעיון של קהילה כמבנה בלתי שלם של יחידים, לעומת הומוגניות בתוך קבוצה. יש כאן הבנה שמתגבשת בתוך קהילת הדיירים – ואנדרטת גראמשי היוותה רק דוגמה אחת לכך – שמתנגדת לייצוגים תרבותיים, חברתיים וכלכליים. הקהילה הלא מושלמת היא החלום – ולכן אני מתייחס לאנדרטת גראמשי כגן עדן – כשחברי הקהילה, מבלי להכיר זה את זה, כיחידים וביחד, חולקים את מרחב חייהם, את אושרם ואת כישלונותיהם, כשהם חוקרים ויוצרים אופני חיים חדשים, אופני חשיבה חדשים, ומופעים חדשים למציאות.

למדתי מדוע כה חשוב להיותנוכח

למדתי שהכרחי להיות נוכח. נוכח, לא כ"אמן", אלא פשוט להיות נוכח כאדם, כשווה. להיות נוכח כדמות האחראית, זה שדואג לכל דבר. דבר זה אינו חדש לי. הדבר החדש שלמדתי מחווית אנדרטת גראמשי הוא שנוכחות היא גורם משווה.

נוכחותי אינה בלתי תלויה במציאות החברתית, הכלכלית והתרבותית בשיכוני פורסט או בכל מקום אחר. נוכחותי אינה בלתי תלויה במכלול העובדות שבתוכי אני חי. נוכחות אינה מאפשרת בריחה: האמן אינו הבורא או אלוהים זוטא. אינני בלתי תלוי באחרים ונוכחותי איננה עצמאית. לכן חשוב להבין את התלות ההדדית שבין כולנו. כולנו נאבקים בכאוס בעולם, על כל הופעותיו. לא אני ולא אחר יכולים להשית סדר בכאוס זה. הדבר היחידי שביכולתי לעשות, שאני חייב לעשות, שלאמונתי עשוי ליצור קשר עם האחר, הוא לתת צורה למאבקנו בכאוס. נוכחותי באנדרטת גראמשי הראתה לדיירים ולמבקרים שנוכחות נחוצה כדי להתמודד פנים-אל-פנים עם המציאות. הנוכחות הכרחית בהחלט. רק כשאני נוכח אני יכול להיות בקשר עם אדם אחר באופן אמין. רק כשאני נוכח אני יכול לחלוק את זמני עם אדם אחר. רק כשאני נוכח אני יכול להבין שנוכחותו של האחר חשובה כמו זו שלי. למדתי דבר אחד מתנועת "לכבוש את וול סטריט": בזמנים אלה, כשהדמוקרטיה הייצוגית נמצאת במצב אסוני, הנוכחות של גופי, של גופינו, חשובה לכשעצמה! כשאין שום דבר מיוחד בהיות נוכח – בהזדמנויות ונסיבות שונות – הנוכחות הופכת לפעולה שמבדילה נוכחות מאי-נוכחות. בשיכוני פורסט אף אחד לא זקוק לנוכחותך, רק אתה מגדיר את נחיצותה. זה מה שלמדתי: נוכחותי או אי-נוכחותי – או אלו של מישהו אחר – אינן היוצאות מן הכלל ואינן אמצעי להכלה או הדרה.

[2] [Thomas Hirschhorn, "Gramsci Monument", 2013](#)

[3] תומס הירשהורן "אנדרטת גראמשי"
2013. צילום: רומיין לופז. באדיבות קרן דיה לאמנות

למדתי מה המשמעות, כיום, להיות ביקורתי, להיות סקפטי, להטיל ספק

שמעתי הערות רבות ממבקרים בשיכונן פורסט שהתחילו במלים: "בהתחלה הייתי סקפטי..." או "היו לי ספקות בהתחלה...". הדברים האלו עד כמה סקפטיים, ביקורתיים והטלת ספק מהוות את הגישה הנתפשת כיום כנכונה. אף אחד לא רוצה להיות לא-ביקורתי, חסר סקפטיים. ביקורתיים נשמעת לנו טוב. אף אחד לא רוצה להתמודד אם תוצאות לא ברורות בגלוי, באופן עצמאי ובביטחון. אף אחד לא רוצה להתמודד עם וודאות ללא המגן שמהווה הגישה הביקורתית. ביקורתיים זו מעידה על הנטייה להגן על עצמנו, כי אף אחד אינו רוצה להיות השוטה, המאמין, זה שמחזיק באמונה. עלינו להראות שאנחנו "יודעים", שאנחנו מודעים וחכמים מספיק כדי שלא לוותר על ראייתנו את המתרחש דרך הסקפטיים וגישתה המגוננת. זהו ביטוי לחשש שלנו מלקיחת סיכון ומהתמודדות עם דבר מה חדש. למדתי משהו מנגד מאנדרטת גראמשי: כאשר יוצרים יצירת אמנות קיים סייג לביקורתיים ולמודעות החיובית שלה. הסייג הוא ההבנה שיצירה טומנת בחובה סיכון אך בהכרח גם פרקטיקה חיובית, שמייצרת את הסקפטיים העצמית. גישה סקפטית היא סוג של ציניות, הציניות של אלה שאינם מאמינים בכוחה של האמנות לשנות כל אדם שבא במגע אתה. סקפטיים זו היא ביטוי של אלה הנוקטים בגישה "נחכה ונראה", המחכים שישכנעו אותם. גישה זו, בניגוד לאלה שאין להם אפשרות בחירה, היא גישה בלעדית ומפונקת. להיות בלתי משוכנע זה לוקסוס, משום שבסופו של דבר זוהי הצטדקותם של אלה שאינם רוצים להשתנות, שאינם רוצים להיחשף למציאות או לחוות אותה. אני גם רוצה להיות ביקורתי ולשאול את עצמי, מה אני בעולם הזה? מהי עמדותי כלפיו? מה מהות עבודתי בעולם הזה? ואיזה תוואי אני יכול להציע כדי לענות על שאלות אלו?

למדתי לא להתאכזב מהמציאות

למדתי לא להיות "המאוכזב". כאמין אין לי כל זכות להיות מאוכזב מאופן קבלת העבודות שלי ואין לי כל זכות לקבל סוג זה

של שיח, שאינו עוצמתי. יש כל כך הרבה סיבות להיות מאוכזב – מובן מאליו שזה קל מדי. המציאות היא הרבה יותר בלתי צפויה ומפתיעה ולעולם אין לקבל אותה באכזבה. הקשר היום-יומי שלי עם תושבי שיכוני פורסט לימד אותי לקח: תחושת האכזבה, עם ההתפנקות והאנוכיות הכרוכות בה, משמשת רק למציאת תירוצים ולהתחמקות מאחריות. אין מקום לאכזבה מכיוון שאין ולא יכולה להיות שליטה בהתמודדות עם המציאות. ההשלמה עם חוסר השליטה במציאות – דבר שדיירי שיכוני פורסט מתמודדים עמו יום-יום – היא הצעד הראשון לקראת אי-אכזבה. למדתי שלהיות מאוכזב זוהי מחווה אנוכית שמטרתה להימנע מהאכזבה האמיתית, האכזבה מעצמי, כשאיני נותן את כל שעלי לתת, וזהו הסיכון בהתמודדות עם המציאות. לכן האכזבה היא המפלט האחרון של הנפש המופלאה המנותקת מהמציאות. הקמת אנדרטת גראמשי ביחד עם דיירי השיכונים לא הייתה מאכזבת כלל וכלל. היו בה גם שעשוע, גם טירוף וגם יופי. בעקבות ההתנסות באנדרטת גראמשי לא רק שאין סיבה לאכזבה, גם אין כל זכות לכך! חוויית אנדרטת גראמשי אפשרה לי להתמודד עם המציאות כפי שהיא, במקום שאטיף איך היא אמורה להיות.

[4] [Thomas Hirschhorn, "Gramsci Monument", 2013](#)

[5] תומס הירשהורן "אנדרטת גראמשי"
2013. צילום: רומיין לופז. באדיבות קרן דיה לאמנות

למדתי את משמעותה של עבודת שטח תוך בדידות מסוימת, ומה משמעותו של כבוד

עבודה כמו אנדרטת גראמשי היא בהכרח עבודה קהילתית. העבודה יכולה להתבצע רק משום שמספר עצום של אנשים היו מעורבים בה ומחויבים אליה, תמכו בה, עזרו ונהנו ממנה. זהו דבר שהאמן אינו יכול לעשות לבדו, שאפשרי רק מכיוון שכל כך הרבה אנשים עובדים ביחד. ברצוני להזכיר כאן את קבלת הפנים החמה והישירה של דיאן הרברט וקלייד תומפסון משיכוני פורסט, הנכונות הלא-תיאמן והעזרה הפנטסטית של אריק פרמר, והדמויות המרכזיות – הנוכחות העליזה וההצעות המתחשבות של תושבי שיכוני פורסט, כמו גם הטיפול החיוני של רשות הדיור של ניו יורק והתמיכה הנפלאה של קרן דיה השטח מעבודת למדתי. זה מסוג אמנות לעבודת חיונית היא בדידות מעט, לכך בניגוד אף ואולי, זאת למרות. לאמנות (Dia) של אנדרטת גראמשי עד כמה חשובות – ואפילו הכרחיות – הן עבודות ההכנה והתחקיר. מיקומה של אנדרטה כזו הוא חיוני למשימה של יצירת מפגשים ושיתופי פעולה בין התושבים לבין המיזם שלי. החלק המאתגר ביותר היה המפגש עם התושבים כדי למצוא מיקום מתאים. כמו כן למדתי שבניגוד למה שמקובל לראות כדרך הנכונה, עבודה בבדידות מסוימת בשטח היא עקבית ומובנת לכול. היה זה נכון להיאחז ברעיון היחיד שלי, על שבריריותו ופגיעותו, על חוסר היציבות והוודאות שלו. עבודה בשטח לבד היא תרומה לאפשרות של גישור, כי היא מבוססת על מה שהאמנות מסוגלת לעשות: ליצור דיאלוג או עימות. ביציאות לשטח למדתי כמה חשוב לבסס קשר על הנחת הבסיס: 1=1. טיעון דמגוגי או אופורטוניסטי או גישה מתנשאת לא יצלחו מול אדם המתמודד עם האמת יום-יום. לכן, ריחוק מסוים, כמו זה של האמן תוך ביצוע משימה – לא מדובר כאן ברומנטיות או בדלנות – היא אמיתית ומביאה תועלת. במשך שנה וחצי ערכתי מחקר בשיכונים של רשות הדיור בניו יורק, והתרשמתי עמוקות ממכובדותם של התושבים. באמצעות עבודת השטח, אבל גם ממכלול עבודתי בשיכוני פורסט, למדתי שמונח הכבוד מייצג גם רעיונות כמו פשטות, נדיבות, בהירות, ערבות הדדית ופתיחות כלפי האחר. ראיתי את הרצון להיפתח כצורך לנוע בין זהות ושוני, כהתנגדות בלתי מתפשרת לחוסר צדק ולהסתאבות אסתטית, כהעדר קנאה ואנוכיות, אידאליזם ואידאולוגיה. כבוד הא גם היכולת לתפוש את העולם כפי שהוא, תוך ראיית אי-ההכרחיות של העולם כפי שהוא. במילים

אחרות: אין צורך לחבוש משקפי שמש בשיכונ רשות הדיור.¹

[6] [Thomas Hirschhorn, "Gramsci Monument", 2013](#)

[7] תומס הירשהורן "אנדרטת גראמשי"
2013. צילום: רומיין לופז. באדיבות קרן דיה לאמנות

למדתי כיצד לקבל את הצטברות הכישלונות ואיך להדוף את השליליות

אנדרטת גראמשי הייתה הצטברות של כישלונות. אני מתכוון לכישלונות אמיתיים, מדידים, כישלונות נראים, שלא כמו השליליות הנפוצה כיום שמתמקדת במה שלא עובד, במה שמאכזב, בכישלון. אין בה חדש מלבד מימדיה. לדעתי זה קשור לצורך לחוות דעה על כל דבר, להעיר על כל דבר, ולדעת הכול על כל דבר. בעצם, גם אם סוג כזה של שליליות יכול להיות משעשע, לא ניתן ללמוד ממנו דבר. אני רציתי להפיק לקחים מהכישלונות שחוויתי בהקמת אנדרטת גראמשי, ואצוין כמה מהם: עבודת הבימוי שלי בתיאטרון גראמשי, הדגלים שהופחתו לחמישה כי לא היה לי יותר כוח, חוסר המרץ שלי בחיזוק הכורסאות והספות בעזרת סרט דביק, כמה אירועי ריצה חסרי מרץ ורלונטיות, קבלת חולצות ה-T עם לוגו האנדרטה עבור חברי הצוות, חברי צוות שלא באו, המקרן שנגנב, מכונת הצילום שהתקלקלה ולא תוקנה במשך שבועיים, הבלבול שלי בין ארנסט טלמן (Thälman Ernst) וקארל ליבקנכט (Liebknecht Karl) בקובצת דיון בעת אירוע ריצה בין פסלים בברונקס, ועוד רבים... היה עלי להתמודד עמם מדי יום מכיוון שכשלים חדשים צצו מדי יום. בתחילת הפרויקט ניסיתי למנוע

את הצטברותם אך למרות זאת הוכרעתי על ידי העובדה שהם צצו כמעט מדי יום. עם הזמן למדתי – כמוכן – שעלי להימנע מכשלים בכל מחיר אבל באופן בסיסי ומוחלט הדבר החשוב הוא להמשיך לעבוד וליצור. עם הזמן הכשלים נהיו פחות ופחות חשובים. למדתי שהצטברות הכשלים והחוסרים היא אולי תנאי להצלחה. הכשלים עמדו בעינם אך משהו אחר היה חשוב יותר מההימנעות מהם או מהפחתתם: השאיפה לעשות משהו מעבר לחוסרים, הרצון לגעת במקום להיחסם על ידי החוסרים והכשלים. להתקדם, ללכת הלאה – זה מה שחשוב, ועצם ה"הלאה" הוא מהות ההצלחה. בעבודת אמנות אין הצלחה ואין כישלון – ובמיוחד נכון הדבר בעבודת אמנות במרחב ציבורי, ועוד יותר כאשר מעורבים בה תושבי המקום. למדתי להתעמת עם השליליות ולהרחיק אותה ממני.

למדתי שהאמנות אינו מדע

בשיכוני פורסט למדתי שהניסיון להציג אמנות כמדע גורלו להישאר בתחום התאוריות והחלומות באספמיא. אמנות היא אשנב למציאות, אשנב ללא מסגרת וללא גבולות. למדתי ששום מחקר או סקר לא יוכל לעמוד במקום עימות עם בעיה שאין לה פתרון, שהיא דרך ללא מוצא, כמו שהייתה ההתנסות באנדרטת גראמשי. באמנות עלי להתמודד עם המציאות ולאשש אותה מבלי להסכים אתה בהכרח. אני יכול לפתור דילמה זו רק בעיניים סמויות, בלי ערבויות להצלחה, בלי בטחונית, בלי ערכיות אך גם בלי ריאליות. מדע אינו יכול להחליף את הצורך במחווה לא מודעת זו המציגה אמנות כאמנות. הבנתי שאמנות אינה מדע מכיוון שאמנות היא המכשיר שבעזרתו אני מתמודד עם עתידי – ללא שליטה וללא תוצאות. עשיית אמנות בשיכוני פורסט הצריכה ערעור של העצמי, כל הזמן. היה עלי להמציא מחדש את אנדרטת גראמשי מדי יום, מהמסד עד הטפחות, שוב ושוב, קודם כל במוחי ואחר כך במוחם של התושבים והמבקרים. הייתי מוכן לשלם את המחיר כי ידעתי שאלה התנאים בהם יש קיום לאמנות, לפילוסופיה ולשירה, אך בשום אופן לא למדע. התפישה של אמנות כמדע כיום היא לרוב דרך ריאקציונרית להפוך נטרול עצמי, באמצעות מציאות והקשר, לגיטימי. אמנות היום היא חיוב הצורה ולא טיעון מדעי.

[8] [Thomas Hirschhorn, "Gramsci Monument", 2013](#)

[9] תומס הירשהורן "אנדרטת גראמשי"
2013. צילום: רומיין לופז. באדיבות קרן דיה לאמנות

למדתי כמה חשוב לעמוד עלחוסר היגיון

למדתי כמה חשוב לעמוד על מימד אי-ההיגיון ביצירת עבודת אמנות, מכיוון שאי-היגיון הוא מה שהסדר הקיים של המציאות רוצה להרחיק, ומכיוון שאי-היגיון מערער על משמעות המציאות והסדר הקיים. אנדרטת גראמשי ביקשה קודם כל להתעמת עם המציאות. עשיית אמנות כיום משמעותה התייחסות לאי-היגיון והמחשת העובדה שיש להמציא את ההיגיון, מכיוון שההיגיון נמצא כיום בחסר. אך העניין האמיתי אינו החלפת אי-היגיון בהיגיון. העניין האמיתי הוא הערעור על ההיגיון בעוד שהאשנב נשאר פתוח לכניסת האי-היגיון. אנדרטת גראמשי משלבת היגיון ואי-היגיון. למדתי שעלי להמציא ולהקפיד על אי-היגיון שמחובר להיגיון. תוך הקמת האנדרטה למדתי מדי יום להתחבר עם אי-ההיגיון. נגעתי בלבה של האמנות, באי-היגיון, בריק ובתהום, התהום שמעליה עומדות האמנות וההיסטוריה שלה.

[10] [Thomas Hirschhorn, "Gramsci Monument", 2013](#)

[11] תומס הירשהורן "אנדרטת גראמשי"
2013. צילום: רומיין לופז. באדיבות קרן דיה לאמנות

למדתי שאמונה בשוויון מוחלט היא הגיונית ולא רק בעיני

שאיפתי הייתה להקים את אנדרטת גראמשי - כמו כל עבודת אמנות - תוך אמונה מלאה בשוויון. אמנות מעצם מהותה מזמינה שוויון. השוויון שמשמעותו מתבטאת גם במונחים כמו צדק, האחר, עולם אחד, אוניברסליות. בהקמת האנדרטה בשיכונני פורסט למדתי שהבנת האמנות יכולה לתפקד כביטוי של שוויון יסודי ואונטולוגי. אמנות היא המכשיר, כלי הנשק שבעזרתו יבנה השוויון. אמנות חייבת לתפקד ואכן היא עושה זאת. אין הנחת יסוד אחרת ואין משימה אחרת. האישור המוחלט של השוויון הוא החוליה המקשרת, הקשר הבלתי נראה שמאחד את העבודה. שוויון אינו עובדה, מכיוון שמספר התרחישים האי-שוויוניים הוא עצום, ואני מודע לכך. אינני מגביל את עצמי לתפקיד של פרשן או צופה שאינו מנצל כל הזדמנות כדי לאשש את השוויון. אני מבקש להיאבק עם המציאות המשפיעה עלי, להתנגד לנטייה להבין ולהפוך את עצמי, כמו את כולנו, לאובייקטים בעולם האי-שוויוני המקיף אותנו. להפך, אינני חסר כוח בהתמודדות עם ההקשרים הנתונים והנסיבות הקיימות. יש בידי כלי נשק. ביכולתי להעניק צורה. בדיוק משום ששוויון טהור אינו עובדה קיימת יש להיאבק עליו בכל רגע. למדתי שמאבקים בלתי פוסקים אלה הם הגיוניים, ולא רק עבורי. כדי להגיע לשוויון חייבים להניח מראש שמתקיים אי-שוויון. למדתי שהאמנות, המתקיימת תוך אישור מהות השוויון הלא-עובדתי, יכולה להוות מקור לאמינות יקרת ערך עבור האחר. למדתי זאת בשיכונני פורסט וראיתי בזאת מתנה שקיבלתי, תקווה - מהדיירים ומהמבקרים - אך גם התחייבות כלפי עצמי.

• [1](#). המחבר מתייחס למנהגו לחבוש משקפי שמש כהים.

<http://tohumagazine.com/he/article/%D7%9E%D7%94-%D7%9C%D7%9E%D7%93%D7%AA%D7%99-%D7%9E%D7%90%D7%A0%D7%93%D7%A8%D7%98%D7%AA-%D7%92%D7%A8%D7%90%D7%9E%D7%A9%D7%99-gramsci-monument>**Source URL:**

Links

- [1] https://tohumagazine.com/sites/default/files/GM_GT_01_0.JPG
- [2] <http://tohumagazine.com/he/file/thomas-hirschhorn-%E2%80%9Cgrams-ci-monument%E2%80%9D-2013-0>
- [3] https://tohumagazine.com/sites/default/files/GM_GE_02.JPG
- [4] <http://tohumagazine.com/he/file/thomas-hirschhorn-%E2%80%9Cgrams-ci-monument%E2%80%9D-2013-1>
- [5] https://tohumagazine.com/sites/default/files/GM_GV_02_0.JPG
- [6] <http://tohumagazine.com/he/file/thomas-hirschhorn-%E2%80%9Cgrams-ci-monument%E2%80%9D-2013-2>
- [7] https://tohumagazine.com/sites/default/files/GM_RS_01.JPG
- [8] <http://tohumagazine.com/he/file/thomas-hirschhorn-%E2%80%9Cgrams-ci-monument%E2%80%9D-2013-3>
- [9] https://tohumagazine.com/sites/default/files/GM_RE_07_0.JPG
- [10] <http://tohumagazine.com/he/file/thomas-hirschhorn-%E2%80%9Cgrams-ci-monument%E2%80%9D-2013-4>
- [11] https://tohumagazine.com/sites/default/files/GM_FT_02_0.JPG